सत्ताशास्त्र/अतिभौतिकी : भारतीय व पाश्चात्य

SHIVAJI COLLEGE HINGOLI

अखिल भारतीय तत्त्वज्ञान परिषद

Scanned with OKEN Scanner

सत्ताशास्त्र / अतिभौतिकी

(भारतीय व पाश्चात्य)

:: संपादक मंडळ ::

डॉ.सुनंदा भुसारे

डॉ. सुरेंन्द्र गायधने

डॉ.सुनील साळुंके

डॉ.प्रभाकर किर्तनकार

अखिल भारतीय तत्त्वज्ञान परिषद

डिसेंबर २०१९

SHIVAJI COLLEGE • HINGOLI •

T.C

Assistant Professor
Shivaji College,Hingoli.
Tq.& Dist.Hingoli.(MS.)

Scanned with OKEN Scanner

अनुक्रमणिका

१.भारतीय सत्ताशास्त्र – डॉ. हेमलता मोरे .. 007
२.अतिभौतिकीचे स्वरूप –डॉ. सुरेन्द्र गायधने .. 014
३.अतिभौतिकीय चिंतन : भारतीय व पाश्चात्य –विकास गायकवाड .. 024
४.सत्ताशास्त्रातील अध्यात्मवादी दृष्टीकोन –डॉ.विजय सोपनराव शेडगे, .. 027
५.मेटा–एप्रोच (काय आहे?का असायला हवा ?) –चंद्रकांत सोनवणे .. 034
६.सैद्धांतिक आणि व्यवहारिक दृष्टिकोनातून'अंतिम सत्ता':एक मीमांसा –डॉ. राजेसाहेब मारडकर .. 039
७.जडवाद : एक तात्त्विक विश्लेषण –प्रा. हाडुळे धनराज सुभाष .. 047
८.भारतीय दर्शनातील विश्वाच्या मुलद्रव्या विषयीची संकल्पना –डॉ.मुबीन शेख, .. 053
९.भारतीय दर्शनातील आत्मतत्व विचार : एक चिकित्सक अध्ययन –डॉ.नरेन्द्र व. रघटाटे .. 060
१०.जडचेतनावादाची समीक्षा - डॉ. सुरेखा अभय आडगावकर .. 070
११.हिन्दू आणि मुस्लिम धर्मातील ईश्वर संकल्पनेचे स्वरूप –डॉ. अतुल महाजन .. 082
१२.चार्वाकांचा सत्ताशास्त्रीय सिध्दांत –प्रा.डॉ.प्रभाकर किर्तनकार .. 089
१३.चार्वाकाचा जडवाद –डॉ. भुसारे सुनंदा रामचंद्र .. 093
१४.चार्वाकांचे सत्ताशास्त्र : एक अभ्यास –प्रा. बांगर परमेश्वर शिवाजी .. 100
१५.भारतीय तत्त्वज्ञानातील चार्वाकांचे सत्ताशास्त्र –प्रा.अनिता प्रेमराज भोळे .. 105
१६.बौद्धांची तत्त्वमीमांसा –डॉ.दिलीप नागरगोजे .. 110
१७.इस्लाम - ईश्वर संकल्पना –प्रा. डॉ. गणेश बेळंबे .. 115
१८.जैन दर्शनातील सत्ताशास्त्रीय सिध्दांत –प्रा. भुसारे गोदावरी .. 129
१९.भारतीय वैशेषिक दर्शनातील परमाणूवाद आणि ग्रीकांचा परमाणूवादः एक तुलनात्मक विवेचन –डॉ. रीना अविनाश पितळे पुराडकर .. 136
२०.वेदांत दर्शनातील जगत् संकल्पन्ना –प्रा. शितल रुद्रमुनी येरुळे .. 143
२१.अद्वैत वेदांताची आत्म संकल्पना –प्रा.धनराज तुकाराम लझडे .. 147
२२.संत महात्मा बसवेश्वरांचे ईश्वरविषयक तत्वचिंतन –डॉ. उध्दव नं. कांबळे ..153

T.C.
Lecturer
Shivaji College,Hingoli
Ta.& Dist.Hingoli (MS.)
SHIVAJI COLLEGE • HINGOLI •

अर्थ असा की, पाचही प्रकारच्या संवेदना प्राप्त करणारा ज्ञाता (आत्मा) एकच आहे.

ह्या आक्षेपांना उत्तर म्हणून चार्वाकाचे म्हणणे असे की, मला आज स्मरण होते ते काल अनुभवलेले असते. अनुभवकर्ता व स्मरणकर्ता हे दोन्ही वेगळे नसून एकच आहेत. कालचे ज्ञान स्मरणारा असा आत्मा जरी आपण मान्य केला तरी मृत्यूनंतर एका शरीरातून दुसऱ्या शरीरात प्रवेश करणारा आत्मा सिध्द होत नाही. कारण बालपणीच्या घटना जशा तरुणपणी आठवतात, तशा पूर्वजन्मीच्या घटना या जन्मामध्ये आठवत नाहीत.

चार्वाकांनी आपल्या तत्त्वज्ञानात जडतत्त्ववाद सांगितला आहे. अंतिम सत्य भौतिक आहे, असा त्यांचा सिध्दांत आहे. अंतिम सत्य याचा अर्थ जे शेवटपर्यंत टिकून राहते, कोणत्याही परिस्थितीत अबाधित राहते. चार्वाकांनी ज्ञान प्राप्तीचे साधन म्हणून प्रत्यक्ष हे एकमेव प्रमाण मानले आहे. अनुमान आणि इतर प्रमाणे प्रत्यक्षाशी संबंधीत असली तरच विश्वासाई मानावीत. पंच ज्ञानेद्रियाच्या कक्षेत जेवढे ज्ञान संपादन करता येईल तेवढेच ज्ञान 'ज्ञान' या संज्ञेस पात्र असते.

संदर्भ :

१.भारतीय दर्शन का इतिहास - दासगुप्त एस.एन.
२.भारतीय तत्त्वज्ञानाचा इतिहास - प्रा.पां.दा.चौधरी
३.भारतीय तत्त्वज्ञानाचा इतिहास - प्रा.श्री.ह.दीक्षित
४.दै.लोकसत्ता - २६ जून २०१४

●●●

T.C
Lecturer
Shivaji College,Hingoli
Ta.& Dist.Hingoli (MS.)

13.चार्वाकाचा जडवाद

डॉ. भुसारे सुनंदा रामचंद्र
शिवाजी महाविद्यालय, हिंगोली

SHIVAJI COLLEGE • HINGOLI •

विश्वाच्या संबंधी विचार करत असतांना आज पर्यंत अनेकांना अनेक वेळा असा प्रश्न पडलेला आहे की विश्व निर्मिती कोणी केली ? का केली ? या पाठीमागे कोण असावे. त्याचा उद्देश काय असावा ? त्याचा या विश्व निर्मिती मागे काही स्वार्थ असा का ? एक ना अनेक प्रश्न विश्वातील विचारशील मानवाला सतत सतावत आले आहेत. कारण माणूस हा बुध्दीजीवी प्राणी आहे तसेच तो चिकित्सक बुध्दीचा पण आहे. कुठल्याही बाबी संबंधी त्याचे कुतूहल निर्माण होते. ते विश्व निर्मिती संबंधी तर सतत निर्माण होत राहते. कारण एक विचार करण्यासारखी गोष्ट आहे. ती म्हणजे एखादी टाचणी निर्माण करावयाची असली तर तिच्या पाठीमागे त्या वनवणा-याचा काही तरी हेतू असतो. त्याशिवाय तो ती टाचणी तयार करत नाही.

मानवाच्या बौध्दिक विकासाबरोबर त्याची या वरिल प्रश्नांबद्दलची उत्सुकता वाढली. त्याने वेगवेगळ्या पध्दतीने विचार करून पाहिला. त्यामध्ये कुणाला वाटले या विश्वाच्या निर्मितीचे कारण पाणी असावं, कुणाला वाटले त्याचे कारण वायु असावे, कुणाला वाटले या विश्वाचे मूळ कारण हवा आणि पाणी असावे, तर कुणी म्हणाले या विश्वाच्या बुडाशी असलेले आधारभुत तत्त्व एकच आहे. कुणी म्हणाले दोन आहेत, एक आहे म्हणणारे एक तत्त्ववादी तर दोन आहेत. म्हणणारे द्वितत्त्ववादी, तसेच अनेक आहेत म्हणणारे अनेक तत्त्ववादी.

भारतीय दर्शनात हा प्रश्न सतत औत्सुक्याचा राहला आहे की, या विश्वाच्या बुडाशी असलेले मूळ कारण काय असावे. किंवा या विश्वावर कोणाची सत्ता चालत असावी. कारण सत्ते शिवाय कोणतीच गोष्ट घडू शकत नाही. भारतीय दर्शनाच्या म्हणण्यानुसार सत्ता म्हणजे अंतिम तत्त्व जे अनादी

Scanned with OKEN Scanner

अनंत आहे. ज्याचा कधीही नाश होवू शकत नाही. म्हणजे जे अविनाशी शाश्वत आहे. जे नित्य आहे जे, कुटस्त नित्य आहे असे अंतिम तत्त्व काही तरी असले पाहिजे. कारण या विश्वात घडणारी प्रत्येक घटना त्या अनामिक अंतिम सत्याच्या आदेशानुसारच घडत असावी. कारण या ठिकाणी असलेलं वैविध्य आणि त्याच बरोबर या ठिकाणी असलेलं साम्य तसेच या ठिकाणी असलेलं वैचित्र्य हे आपले सतत लक्ष वेधून घेत असते. या विश्वासातील निसर्गाचा एक सारखेपणा तसेच या निसर्गातील एकविधता सतत मानवी स्वभावाला चालणा देत देत चॅलेंजही करते हे असे कसे घडते. म्हणून चिकित्सक असलेला माणूस सतत येथे असलेल्या अनामिक सत्तेच्या मागे लाखो वर्षापासून धावताना दिसतो. पण आजतागायत तो सतत या बाबतीत चाचपडत आला आहे. ठोस पुरावा त्याला सापडू शकला नाही की, इथे सत्ता कोणाची चालते. भौतिकाची की अतिभौतिकाची.

भारतीय तत्त्वज्ञानाचा विचार करत असताना जी नऊ दर्शने भारतीय तत्त्वज्ञानात आहेत त्यापैकी सहा आस्तिक दर्शनांनी या विश्वाच्या बुडाशी असलेले अंतिमसत्य हे ईश्वर, ब्रह्म, परमाणू, जीव-अजीव, प्रकृती-पुरुष अशी वेगवेगळी माणली आहेत. नास्तिकामध्ये चार्वाकांनी मात्र प्रत्यक्ष पंचज्ञानेंद्रियांना जे जाणवते, दिसते. तेच सत्य असे माणल्यामुळे त्याने अशा कोणत्याही प्रकारच्या अभौतिक शक्तीचा स्वीकार केला नाही. म्हणून तो भारतीय दर्शनांमध्ये जडवादी म्हणून किंवा भौतिकवादी म्हणून ओळखला जातो.

चार्वाक हा जडवादी, भौतिकवादी तत्त्वचिंतक होय. चार्वाकाचे तत्त्वज्ञान हे नास्तिक तत्त्वज्ञान आहे. ते भौतिकवादी असल्यामुळे ते त्या काळातही आणि आजही लोकायत दर्शन म्हणून लोकप्रिय झाले. या संदर्भात डी. वाय. हाडेकर म्हणता, "चार्वाक तत्त्वज्ञान हे बुध्दाच्या फार पूर्वीपासून बहुजन समाजाने आपली जीवनशैली म्हणून प्रमाण मानले होते. या देशातील बहुजन समाजाने या तत्त्वज्ञानाला लोकायतमाता या नावाने संबोधले होते. हे वेद, ईश्वर, परलोक, अध्यात्म, आत्मा आणि चातुर्वण्यवादी सामाजिक विषमता न मानणारे तत्त्वज्ञान, विषमतेची प्रस्थापना करणाऱ्या वैदिकांना शत्रू वाटणे. साहजिकच आहे. बुध्दाचे तत्त्वज्ञान असेच नास्तिक होते. त्याचा चार्वाकांच्या पायाभूत तत्त्वज्ञानाशी तर्कत:संबंध होता. जीवनध्येय आणि तत्त्वज्ञान या दृष्टीने या दोन्ही तत्त्वज्ञानाचे घराणे एकच होते. "[१]

Lecturer
Shivaji College,Hingoli
Tq.& Dist.Hingoli (MS.)

चार्वाकाचे जीवनदायी तत्त्वज्ञान लोकांच्या मनमनात घर करु बसले. चार्वाकाचे तत्त्वज्ञान वैदिकांच्या कर्मकांडयुक्त तत्त्वज्ञानाच्या, अध्यात्मवा तत्त्वज्ञानाच्या पार्श्वभूमीवर अतिशय सहज सोपी जीवनशैली असलेले, लोकां त्याचा अर्थ संहज समजणारे असे होते. चर्वाकाच्या अशा सहज सोप्या तत्त ानाची सरल व्याख्या मला डी. वाय. हाडेकर यांच्या ग्रंथात दिसून आली. म्हणतात,"तत्त्वज्ञान म्हणजे नेमके काय ते स्वच्छपणे समजावून घेतले पाहि जो समाज तत्त्वज्ञान म्हणजे काय ते नीट समजावून घेत नाही आणि तत्त ानाच्या नावाने त्याच्यावर लादलेला कचरा जाळून किंवा पुरुन टाळत नाह तोवर त्या समाजाला अर्थपूर्ण जीवन जगता येणे कठीण आहे, सत्याचे ज्ञ म्हणजे तत्त्वज्ञान हे खरे असेल तर अध्यात्माला तत्त्वज्ञान म्हणण्यात मुळ अर्थ नाही. अध्यात्म हे शास्त्रही होऊ शकत नाही. भेदभाव न करता स मानवांची मनुष्यता प्रकाशित करणाऱ्या आणि परस्परांना अर्थपूर्ण करण या,जगण्याचे भान जागवणाऱ्या Secure सत्याचे ज्ञान म्हणजे तत्त्वज्ञा "[२] म्हणून चार्वाक तत्त्वज्ञान या तोडीला तंतोतंत उतरते. चार्वाक ही ए विचारसरणी आहे. जीवनशैली आहे. त्यामध्ये सामाजिक समानता, स्वातंत्र न्याय ही मूल्य खचून भरलेली आहेत असे मला वाटते. चार्वाकाचे तत्त्वज्ञा हे इहवादी तत्त्वज्ञान आहे. चार्वाकाच्या मते सर्वांच्या उन्नयनाचा उद्घोष हे सत्य या सत्याचे ज्ञान म्हणजे तत्त्वज्ञान. भारत देशात तत्त्वज्ञान चार्वाकां जन्माला घालता आले असे उद्गार हाडेकरांनी एक ठिकाणी व्यक्त के आहेत. यावरुन चार्वाक तत्त्वज्ञान हे इहवादी होते हे सिध्द होते. त चार्वाकाने वैदिकांसारखे अध्यात्मवादाचा आधार घेत अंधारात उड्या घे सर्वसामान्यांना मजबुर केले नाही हे ही सिध्द होते. वैदिक किंवा चार्वाक विरोधकांनी सातत्याने सर्वसामान्यांना धर्माचरणासाठी वेठिस धरलेले दि येते. परिकल्पनेत जगण्यास सांगितले जाते. सत्ताशास्त्राची मांडणीही या धरतीवर केली गेली. लोकांना स्वर्ग-नरक पाप-पुण्याच्या मायाजालात झुक ठेवणे हे चार्वाक विरोधकांचे कार्य आहे.

चार्वाकांचे तत्त्वज्ञान जडवादी असल्यामुळे ते इतर दर्शनाप्रमा अंतिम सत्य काय आहे ? हे पारलौकिक तत्त्व शोधत नाही. याची च आपण या ठिकाणी करणार आहोत. चार्वाकाच्या प्रमाण विषयक भूमिकेतून तो आपल्या जडवादाची निर्मिती करतो. त्याने प्रत्यक्ष हे एकच प्रमाण मान

SHIVAJI COLLEGE HINGOLI

करून सर्व अलौकिक गोष्टी नाकारलेल्या आहेत. चार्वाकांचे सत्ताशास्त्र त्याच्या तीन सिध्दांतावर आधारीत आहे हे तीन सिध्दांत मिळूनच त्याचा जडवादी सिध्दांत मांडता येतो. 'अंतिम भौतिक सत्य हे जड आहे ' असे सांगून त्याने आपला भौतिकवाद, जडवाद सिध्द केला आहे.

प्रत्यक्षाच्या किंवा इहवादाच्या दृष्टिकोनातून विचार केला असता असे दिसून येते की, जडालाच अस्तित्व आहे. जडहेच सत्य आहे असे प्रतिपादन चार्वाक करतात. त्याआधारे त्यांनी आपले सत्ताशास्त्र विशद केले आहे. चार्वाकाच्या दृष्टिकोनातून विश्वनिर्मितीचा विचार केला तर असे दिसून येते की, या विश्वाचे निर्मिती कारण हे जड आहे. वास्त आहे. म्हणजेच ज्या मुलद्रव्यांपासून, ज्या अंतिम तत्त्वापासून या विश्वाची निर्मिती झाली असे आपण म्हणतो ते मुलद्रव्य हे पंचज्ञानेद्रियांना अकलन होणार आहे असे मत चार्वाकाचे होते. त्याने वास्तवादाचा स्विकार केला. म्हणून तो विज्ञाननिष्ठ होता असेही आपणास म्हणता येते.

चार्वाकाचे सत्ताशास्त्र समजावून घेत असताना आपल्याला सर्व प्रथम त्याचा जडतत्त्व वाद म्हणजे काय, ते समजावून घेणे आवश्यक ठरते. चार्वाक म्हणतो अंतिम सत्य हे जड आहे. अंतिम सत्य म्हणजे जे कायम टिकते, ज्याचा कधीही नाश होत नाही, जे कोणत्याही परिस्थितीत अस्तित्वात असते ते हाये. चार्वाकांनी पंचमहाभूतां पैकी चार महाभूत अंतिमतः सत्य आहेत असे मत मांडले आहे. 'आकाश' हे महाभूत नाकारले आहे कारण आकाश हे तत्त्व प्रत्यक्ष प्रमाणाने सिध्द करता येत नाही, आणि जे प्रत्यक्ष प्रमाणाने सिध्द होत नाही त्याचे अस्तित्व माणण्यास चार्वाक तयार नाही. म्हणून त्याने आकाश हे तत्त्व नाकरले आहे.

चार्वाकाच्या जड तत्त्ववादातूनच त्याचा स्वभाववाद उदयाला येतो. या संपूर्ण विश्वाच्या जडण-घडणी संबंधी विचार करताना तो म्हणतो की, या ठिकाणी घडणारी प्रत्येक घटना ही त्याच्या घटकाच्या मिश्रणामुळे किंवा स्वभावामुळे घडते असे चार्वाक सांगतो तो म्हणतो की, पृथ्वी, जल, तेज, वायु या चार तत्त्वांच्या निरनिराळ्या मिश्रणातून सर्व वस्तू निर्मित होतात. तो म्हणतो जग निर्मितीसाठी किंवा त्यातील व्यवहार चालू ठेवण्यासाठी कुणी तरी सृष्टीकर्ता ईश्वर माणण्याची गरज नाही.जे घडले आहे,जे घडत आहे आणि जे घडणार आहे ते ते त्या वस्तुच्या किंवा तत्त्वाच्या स्वभावानुसार घडत

T.C

Lecturer
Shivaji College,Hingoli
Tq.& Dist.Hingoli (MS.)

असते. ते घडवून आणण्यासाठी की, पारलौकिक शक्ती, कुणी अदृष्य शक[illegible] किंवा कोणी ईश्वर यांची आवश्यकता नसते. तो म्हणतो जडद्रव्याच्या विशि[illegible] प्रमाणातील संयोगातून या विश्वाची निर्मिती होते, किंवा जाणिवेची किं[illegible] चैतन्याची निर्मिती होते. चैतन्य हे जडापासून भिन्न असले तरीही तो जडा[illegible] विकार नाही असे तो म्हणत नाही. ज्या प्रमाणे गुळामध्ये कैफ आणण्या[illegible] गुणधर्म नाही पण त्यापासून दारू तयार केली म्हणजे एक नवीनच गुणध[illegible] त्यात तयार होतो. नवीन होणारा गुणधर्म हा पूर्वीच्या पदार्थाचा नाही अ[illegible] म्हणता येत नाही. चार्वाकांनी चैतन्य जडातूनच निर्माण होते, चैतन्य जडा[illegible] विकार आहे, किंबहुना, चैतन्य हा गुण मुळात अस्तित्वात असतो म्हणून स्वभाववादाला जडवादात गृहित्वाचे स्थान आहे म्हणून जडवादा शिवाय [illegible] विश्वाच्या अस्तित्वाला कुठल्याच प्रकारचा अर्थ उरत नाही.

चार्वाकाच्या स्वभाववादा संदर्भात विचार व्यक्त करतांना प्रा. पी. [illegible] चौधरी म्हणतात, " चार्वाकाचा स्वभाववाद हा समजण्यास सोपा व सुबो[illegible] आहे. पण म्हणून तो निर्दोष आहे असे म्हणता येत नाही. याचे महत्त्वा[illegible] कारण असे की, या विश्वातील वस्तु परिवर्तन पावत असतांना त्यांचा स्वभा[illegible] मात्र तोच राहावा, त्या वस्तु च्या स्वभावात मात्र काहीही, परिवर्तन होत ना[illegible] हे म्हणणे तर्कसंगत वाटत नाही. "[3] यावरून चार्वाकाचा स्वभावव[illegible] काहीना निर्दोष आहे असे वाटत नाही तरीही तो पूर्णपणे निरूपयोगी आ[illegible] म्हणता येत नाही.

चार्वाकाच्या सत्ताशास्त्रातील सर्वात महत्त्वाचा मुद्या म्हणजे [illegible] देहात्मवाद किंवा आत्म्याचे निराकरण हा होय. चार्वाकाने नित्य आत्म[illegible] नाकारला आहे. चार्वाकाच्या मते जी वस्तु पंच ज्ञानेंद्रियाच्या ज्ञानाचा विष[illegible] होऊ शकत नाही तीचे अस्तित्व मान्य असण्याची आवश्यकता नाही चार्वाकाचा मूळ हेतू आत्मा नाकारणे हा आहे. जडद्रव्याच्या ठिकाणी चैतन्याच[illegible] निर्मिती झाली म्हणजे चैतन्यविशिष्ट देहालाच आत्मा म्हटल्या जावू शकते नित्य, अविकारी, शाश्वत आत्म्याची कल्पना चार्वाकाला मान्य नाही. चैतन्यविशि[illegible] देहालाच ते आत्मा म्हणून मान्यता देतात. चार्वाकांच्या मते मी हा शब[illegible] देहाच्याच अपेक्षेने वापरला जातो. अशा विशेषण युक्त देहालाच आत्म[illegible] म्हणता येते. देहाशिवाय मी प्रत्यक्ष ज्ञानाचा विषय होवू शकत नाही. म्हणू[illegible] चैतन्य विशिष्ट देह, इंद्रिय, मन बुध्दी ही सर्व मी आहेत असा आग्र[illegible]

ार्वाकांनी केलेला आहे चार्वाकांच्या आत्म्याच्या निराकरणावर अनेक आक्षेप ातले जातात. टीका ही केली जाते. पण चार्वाकांची भूमीका लक्षात घेतल्या ंतर ती कशी चूकीची आहे हे आपल्याला निश्चितपणे सांगता येते. चार्वाकांच्या नात्मवादावर केल्या जाणाज्या टीका थोडक्यात बघणे या ठिकाणी सोईचे ाहिल असे मला वाटते. टीकाकार म्हणतात माझा देह, माझे इंद्रिय, माझे न असे वाक्य प्रयोग आपण नेहमी करीत असतो, देह, इंद्रिय, मन, बुध्दीवर ालकी सांगणारा मी हा त्याच्यापासून वेगळा असला पाहिजे ते दोन्हीही कच आहेत असे चार्वाकांचे म्हणने पटणारे नाही. पण केवळ प्रत्यक्ष प्रमाण ागणाज्या चार्वाकांचा विचार केला तर मी प्रत्यक्ष ग्राह्य नाही म्हणून मी नाही : मत तर्कसंगत आहे.

आपल्याला स्मरण शक्य होते. जे काल अनुभवले त्याचे स्मरण आज ोते. अनुभव कर्ता आणि स्मरण कर्ता हे दोन नसून एकच आहेत. त्यामुळे मी नेत्य आणि अविकारी मानला पाहिजे असे मत त्यांनी व्यक्त केले. या मताला ार्वाकांनी महत्त्वाचे माणले आणि त्याचसोबत त्या आरोपातील तथ्यामुळे कैंवा वादाला कंटाळून शरीर जीवंत असे पर्यंत एकच अविकारी आत्मा असतो : त्यांनी मान्य केले. त्यामुळे चार्वाकांना न्यायदर्शनकारांनी सुशिक्षीत चार्वाक ासे म्हटले आहे.

टीकाकारांच्या मते कोणतीही ज्ञान प्रक्रिया देह, इंद्रिय, मन आणि ुध्दी यापेक्षा आत्मतत्व वेगळे आहे असे मानल्याशिवाय पूर्ण होत नाही. ादाहरणार्थ आपल्या डोळयाला रूप दिसते, त्वचेला स्पर्श जाणवतो. स्पर्श ाणि रूप एकाच घटकांचे आहेत हे ज्ञान होण्यासाठी ज्ञाता हा इंदियाहून भिन्न ाहे असे मानले पाहिजे. या आक्षेपाला चार्वाकांनी स्वभाववादाचे उत्तर दिले ाहे. ज्ञान होणे किंवा त्या ज्ञानात संगती लावणे हे कार्य देह इंद्रिय, मन आणि ुध्दी यांचे आहे. ज्ञान करून घेणे हा त्याचा स्वभाव आहे असे चार्वाक हणतात.

चार्वाकाने नित्य किंवा अविकारी आत्मा मान्य केला नाही. पण ार्वाकाच्या टीकाकारांनी मात्र ज्ञाता हा अविकारी असला पाहिजे. ज्ञानपूर्ण ोई पर्यंत एकच ज्ञाता टिकून राहतो असे मान्य आवश्यक असल्याचे टीकाकार हणतात. त्यांच्या मते असे जर केले नाही तर ज्ञान संचय होणार नाही. ाणाक्षणाला ज्ञानामध्ये बदल होत जातील म्हणून नित्य असा आत्मा मानला

पाहीजे असे त्यांचे मत आहे. चार्वाकांनी या टीकेतील तथ्य जाणून घेवून आपण वर सांगितल्या प्रमाणे शरीर जीवंत असे पर्यंत नित्य, अविकारी, आत्मतत्त्व मानण्याची तयारी केली, पण शरीर नष्ट झाल्यानंतर मात्र आत्मा अस्तित्वात असतो. हे मात्र कोणत्याही चार्वाकांनी मान्य केले नाही. हे अमान्य करतांना चार्वाकांनी युक्तीवाद केलेला आहे की, कालचा अनुभव जसा आज मला स्मरणात आहे तसा गत जन्मीचा अनुभव या जन्मात स्मरणात आहे काय ? असा प्रश्न उपस्थित केला. जर तसा अनुभव नसेल तर शरीर सोडून राहणार आत्मा असे म्हणण्यात काहीच अर्थ प्राप्त होत नाही. शरीर सोडून अस्तित्वात राहणार आत्मा प्रत्यक्ष प्रमाणाने उपलब्ध होत नाही. म्हणून आत्मा वेगळा आहे असे मानण्याचे काहीच कारण नाही असे सांगून त्यांने आत्मतत्त्वाचे निराकरण केले आहे.

निष्कर्ष :

चार्वाकाचा जडवाद किंवा सत्ताशास्त्र अभ्यासल्यानंतर मी या निष्कर्षा प्रत येवून पोहचले की, नंतर एक गोष्ट लक्षात येते की, चार्वाकाला कितीही जरी विरोध झाला तरी ते त्यांनी आपल्या विचारधारेला न जुमानता त्यांनी आपली भूमीका ताठरपणे मांडली. हे करणे त्याला खूप अवघड गेले असले तरी त्याने आपल्या तत्त्वज्ञानाची कास धरली. त्यामुळे चार्वाकाचे सत्ताशास्त्र समजून घेतांना आपल्याला असे म्हणता येते की, तो जडवाद, स्वभाववाद आणि अनात्मवाद किंवा आत्म्याचे निराकरण हे तीनही सिध्दांत मिळून चार्वाकाचा जडवाद होतो. चार्वाकांनी जडवादी दृष्टिकोन स्विकारल्यामुळे चार्वाक दर्शनाला भारतीय जडवादी दर्शन असे म्हटले जाते.

संदर्भ सूची :

१) 'चार्वाक : ऐतिहासिक आणि तात्त्विक मीमांसा ' डी. वाय. हाडेकर, सुगावा प्रकाशन पुणे, पृष्ठ क्रमांक. ८

२) तत्रैव , पृष्ठ क्र. १०

३) 'भारतीय तत्त्वज्ञानाचा इतिहास', प्रा. पी. डी. चौधरी, सोमकंवर पब्लिकेशन्स, वरुड, पृष्ठ क्रमांक. ६३

●●●

Assistant Professor
Shivaji College,Hingoli,
Ta.& Dist.Hingoli.(MS.)
SHIVAJI COLLEGE HINGOLI